

Maria Kalczyńska
maria.wilno@gmail.com
Wydział Ekonomii i Zarządzania
Politechnika Opolska

Specyfika europejskich uwarunkowań ochrony dóbr kultury w kontekście Polonii niemieckiej

Streszczenie: *W Europie i w Polsce obowiązują liczne ustawy regulujące kwestię przepisów ochrony kultury narodowej, w tym powstałej w diasporze. Polonika są trwałym źródłem wiedzy o dokonaniach naszych rodaków rozproszonych po świecie. Powinny być chronione i jako nośniki społecznej komunikacji, i relacji międzynarodowych. Wymagają, w związku z tym, stałego oglądu badawczego ze strony nauki oraz instytucji państwowych.*

Polonika, zwłaszcza te o znaczeniu historycznym, powinny być traktowane jako szczególna wartość, nie tylko z racji ważności dokumentarnej, ale przede wszystkim wartości ponadczasowej, składowego elementu dziedzictwa kulturowego i intelektualnego narodu.

Poza krajem działa wiele placówek, które zajmują się statutowo m.in. dokumentowaniem produkcji polonijnej. Prace w tym kierunku prowadzone są m.in. w instytucjach kultury polskiej w Nowym Jorku, Paryżu, Londynie, Rzymie, Rapperswilu, Solurze i innych miastach. Rola konsolidacyjna Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, zrzeszająca wymienione polonijne instytucje kultury emigracyjnej, ma wymiar misyjny i ponadczasowy.

Jednakże nie istnieje jeszcze odpowiednie zrozumienie dla specyfiki ochrony poloników niemieckich, ważnego ogniwa w łańcuchu całego dorobku kulturowego Polski w ogóle. Nie ma odpowiedniego archiwum czy biblioteki zajmującej się tą tematyką. Zbiory poloników niemieckich są rozproszone w wielu instytucjach i miejscach, co utrudnia dostęp badaczom.

W 2012 r., pomimo apeli środowisk polonijnych i emigracyjnych, polonofili niemieckich i innych, został zamknięty w Państwowym Instytucie Naukowym — Instytutu Śląskiego (PIN-IŚ) w Opolu, Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech. Zbiory tam gromadzone, przez wielu pasjonatów i sympatyków tematyki, zostały już częściowo rozproszone, co nie rokuje dobrze dla rozwoju idei ochrony poloników niemieckich. Kolekcja ta miała wymiar unikatowy, podlegać powinna szczególnej ochronie oraz popularyzacji. Na jej zawartość składały się m.in. zbiory prywatne, oddane do użytkowania publicznego, zbiory pochodzące z darów instytucjonalnych, wymiany, likwidowanych bibliotek polonijnych i inne. Osoby i instytucje, przekazując spuściznę polonijną do PIN-IŚ, ufały, że zbiory znajdą tu odpowiednie schronienie i zabezpieczenie, staną się obiektem badań naukowych, a to przyczyni się do ich należytej popularyzacji.

Słowa kluczowe: *dziedzictwo kulturowe, ochrona, uwarunkowania prawne, polonika zagraniczne, polonika niemieckie, instytucje kultury polonijnej*

Europejskie i krajowe uwarunkowania prawne dotyczące ochrony dóbr kultury

Europa jest kontynentem bogatym w wartości i dobra intelektualne oraz kulturowe, istotne zarówno dla jej rozwoju twórczego, jak również dla ochrony dziedzictwa poszczególnych narodów.

Od połowy lat 50. XX w. dysponujemy kilkoma przepisami regulującymi potrzebę ochrony dóbr kulturowych, także tych uznanych za rozproszone dziedzictwo narodowe¹.

---

¹ *Dziedzictwo kulturowe* to zasób rzeczy nieruchomości i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społecznego i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na

Podstawowym międzynarodowym aktem prawnym jest *Konwencja haska* z 14 maja 1954 r., która ujmuje się za potrzebą zabezpieczania przez państwa dóbr stanowiących wartość ponadnarodową. Choć dokument dotyczy sytuacji wojennej, to określone zostały w nim już pewne ramy, także definicyjne, w obszarze polityki międzynarodowej².

Kolejnym aktem normatywnym w tym zakresie jest *Europejski Układ Kulturalny*, podpisany 19 grudnia 1954 r. przez państwa EWG, zobowiązujący sygnatariuszy do traktowania każdego przedmiotu o wartości kulturowej jako części wspólnego dziedzictwa europejskiego, warunkującego jego należyte zabezpieczenie i ochronę przed zniszczeniem³.

W 1972 r. zawarto w Paryżu kolejny układ — *Konwencję o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* (16 listopada 1972 r.), w którym to traktuje się dobra kulturowe jako własność globalną, wprowadzając do nomenklatury określenia: „dziedzictwo kulturalne” i „dziedzictwo naturalne”⁴.

W *Traktacie o Unii Europejskiej*, podpisanym w Maastricht 7 lutego 1992 r., w art. 128 znajdują się także liczne informacje na temat potrzeby zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego. Czytamy m.in.: *Działanie wspólnoty zmierza, do*

---

zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej. Definicja za: *Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mkidn.gov.pl>.

² W rozumieniu *Konwencji haskiej* dobra kultury to przede wszystkim: dobra ruchome lub nieruchome, które mają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, np.: zabytki architektury, sztuki lub historii, stanowiska archeologiczne, zespoły budowlane mające znaczenie historyczne lub artystyczne, dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, a także zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej wymienionych dóbr kultury, gmachy, których zasadniczym przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie na wypadek wojny dóbr kulturalnych ruchomych; ośrodki obejmujące znaczną liczbę dóbr kultury, zwane „ośrodkami zabytkowymi”. Por. *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym* [...]. Dz.U. z 1957 r., nr 46, poz. 212: W: *ISAP — Internetowy System aktów prawnych* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/zZOEeh>.

³ LANKOSZ, K., GŁUSZYŃSKA, I. *Międzynarodowe stosunki kulturalne*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, cop. 2007.

⁴ W myśl definicji zawartej w konwencji w skład dziedzictwa kulturowego wchodzi:

- zabytki: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną w świadomości wartość z punktu widzenia historii, sztuki oraz nauki danego narodu (kraju) lub z punktu widzenia międzynarodowego;
- zespoły: budowli oddzielnych lub tworzących pewną całość, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Por.: *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://hop.bibliotekarz.com/5l>.

zachęcenia do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeżeli to niezbędne, do wspierania i uzupełniania ich działań w następujących dziedzinach zachowania: [...] zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim⁵.

Te i inne normy mają istotne znaczenie dla rozwoju potencjału kulturowego kontynentu. Trzeba także zaznaczyć, że w państwach członkowskich UE znaczącą rolę w tym zakresie odgrywają różne instytucje, wśród nich szczególną misję mają stowarzyszenia bibliotekarskie i archiwalne⁶.

Polskie uwarunkowania prawne oraz działania instytucji naukowych

W Polsce od 1962 r. obowiązują liczne ustawy państwowe regulujące kwestię przepisów ochrony kultury narodowej. Należą do nich m.in. *Ustawa z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury* znowelizowana w 1990 r., *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach*, *Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*. Ważne dla kompletności problematyki mogą być także przepisy związane z prawem autorskim⁷. Wymienione dokumenty są gwarantem odpowiedniego zabezpieczenia dóbr kultury intelektualnej i materialnej. Warto zauważyć, że także wiele instytucji i środowisk angażuje się w różnego rodzaju działalność, monitorując, opiniując oraz opracowując narodowy zasób kulturowy, także polonijny.

Centralną instytucją powołaną do gromadzenia, opracowania i upowszechniania intelektualnego dorobku piśmienniczego Polaków na świecie jest Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN). W paragrafie 8. statutu księżnicy narodowej czytamy: *Biblioteka gromadzi, opracowuje, przechowuje i udostępnia materiały biblioteczne, zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza dokumenty: graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, audiowizualne i elektroniczne.*

Zadania zawarte w ust. 1 dotyczą w szczególności:

- zabytków kultury polskiej w dziedzinie piśmiennictwa;
- całokształtu krajowej produkcji;
- wszystkich publikacji polskich lub dotyczących Polski, wydanych za granicą;
- publikacji obcych z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem nauki o książce, niezbędnych dla rozwoju nauki i kultury polskiej — zwłaszcza wydawnictw informacyjnych⁸.

---

⁵ Pełny tekst *Traktatu o UE* w: KOWALSKA, S. *Akty normatywne dotyczące bibliotek w prawie polskim, unijnym i międzynarodowym*. Poznań; Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, 2009, s. 398.

⁶ Więcej na ten temat: HOWORKA, B. *Prawo autorskie w pracy bibliotekarza*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2012.

⁷ Tamże.

⁸ Statut wprowadzony Zarządzeniem Nr 21 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 30 lipca 2007 r. w sprawie nadania statutu Bibliotece Narodowej i zmieniony Zarządzeniem Nr 27 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 14 września 2007 r. oraz Zarządzeniem Nr 8 Ministra Kultury

Polonika, jak wiemy, są trwałym źródłem wiedzy o dokonaniach naszych rodaków rozproszonych w świecie. Dlatego też zbiory o proveniencji polonijnej od 1956 r. są na bieżąco odnotowywane w jednym z członów bibliografii narodowej — roczniku „Polonica Zagraniczne”⁹.

Dla dokumentacji poloników ważne są na pewno programy współpracy międzynarodowej, ułatwiające Polsce pozyskiwanie wiedzy na ich temat. Polska uczestniczy m.in. w projektach unijnych TEL i TEL-ME-MOR, które umożliwiają wymianę informacji bibliograficznych. Znaczącej pomocy w tym zakresie udziela także Rada Europy, zrzeszająca 45 europejskich bibliotek z 43 krajów. Jak pisze Danuta Bilikiewicz-Blanc, wraz z rozwojem tych kontaktów rośnie także zainteresowanie Polską i językiem polskim¹⁰.

W roku 2013 na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) ukazał się akt prawny uzupełniający *Statut BN* i wprowadzający pewne zmiany dotyczące rejestracji poloników. W związku z tym rejestracja poloników w strukturze BN (rocznik „Polonica Zagraniczne”), znalazł się w korpusie książek¹¹.

Można zatem uznać, że ochrona dóbr intelektualnych i materialnych wytwarzanych przez przedstawicieli emigracji i Polonii, czyli osób żyjących poza granicami swego kraju, wpisuje się w procedury prawne funkcjonujące w Polsce, jak również znajduje wsparcie w instytucjach międzynarodowych.

---

i Dziedzictwa Narodowego z 18 marca 2010 r. Zob.: Statut BN. W: *Biblioteka Narodowa* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/F9DiIJ>.

⁹ Bibliografia „Polonica Zagraniczne” jest częścią polskiej bieżącej bibliografii narodowej. Rejestruje wydawnictwa zwarte. Oprócz opisów sporządzonych z autopsji bibliografia zamieszcza opisy książek pozyskane z wielu źródeł bibliograficznych, m.in. w wyniku analizy bibliografii narodowych krajów europejskich i pozaeuropejskich, drukowanych katalogów książek, bibliografii specjalnych i katalogów on-line większych bibliotek w świecie. Bieżąca rejestracja poloników zagranicznych jest kontynuacją „Wykazu Druków Polskich i Polski Dotyczących”, dodatku do „Urzędowego Wykazu Druków” (1928–1939). Roczники zawierają w układzie rzeczowym opisy ponad 3000 książek, które opublikowano za granicą w języku polskim lub zostały napisane przez Polaków (opracowane, zredagowane, tłumaczone, ilustrowane) bądź tematycznie dotyczą Polski i Polaków. W bibliografii znajdują się też opisy dzieł zbiorowych, których tylko części (odrębna praca, utwór, fragment) są polonikami. Kryteria decydujące o uznaniu dokumentów za polonika:

- a. Kryterium językowe: publikacje w języku polskim, publikacje, w których tekst polski występuje obok innych wersji językowych, np. tekst równoległy polski, tekst częściowo polski itp.
- b. Kryterium narodowościowe (etniczne): jeśli Polakiem jest autor, współautor, tłumacz, redaktor, opracowujący, ilustrator.
- c. Kryterium treściowe (przedmiotowe): prace tematycznie dotyczące Polski i Polaków. W grupie tej znajdują się:
  - dzieła o dawnych ziemiach Polski, jeśli ich temat dotyczy bezpośrednio związków z Polską,
  - publikacje, dotyczące polskich ziem zachodnich i północnych wydane po 1945 r.,
  - publikacje o ziemiach wchodzących w skład dawnej Rzeczypospolitej (Litwa, Białoruś, Ukraina, Gdańsk — także w okresie Wolnego Miasta),
  - publikacje o Śląsku (jeśli opisy pochodzą ze źródeł bibliograficznych uwzględnia się wszystkie, niezależnie od okresu, którego dotyczą).

Cyt. za: Polonica Zagraniczne. W: *Biblioteka Narodowa* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/JOoF2Q>.

¹⁰ BILIKIEWICZ-BLANC, D. *Polonika zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2007, s. 19–22.

¹¹ Informacje uzyskane od pracownika Biblioteki Narodowej w dn. 25.02.2013 r.

W Polsce od kilku lat rejestracją kolekcji historycznych, naukowych i bibliofilskich, stanowiących o polskim dziedzictwie kulturowym, zajmuje się Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN. Założona została także odpowiednia baza danych, uzupełniająca wiedzę o zasobach dokumentów rozproszonych w świecie. W 2009 r. ukazał się drukiem pierwszy z trzech tomów cyklu *Współczesne księgozbiory polskie za granicą*, zatytułowany *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*, w opracowaniu Barbary Bieńkowskiej, Elżbiety Maruszak i Jacka Puchalskiego. W planach kolejny tom pt. *Kolekcje polskie w bibliotekach obcych*. Warto także wspomnieć, że podwaliny pod tego typu działania kładł, nieżyjący już, prof. Andrzej Kłossowski, dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie i kierownik Pracowni Badań nad Książką Polską za Granicą. Pod jego redakcją rozpoczęto rejestrację kolekcji poloników¹² w zasobach bibliotecznych i archiwalnych 50 instytucji krajowych oraz 5 polonijnych. Niestety, wraz ze śmiercią Kłossowskiego w 1997 r. zaniechano dalszych działań¹³.

Cenną inicjatywą było rozpoczęcie w 1995 r. spotkań integracyjnych polonijnych pracowników książki i mediów pod nazwą: Stała Konferencja Muzeów, Archiwów, Bibliotek Polskich na Zachodzie. Dzięki temu emigracyjne środowiska nawiązują współpracę i mogą wymieniać się doświadczeniami¹⁴.

Poza krajem działa wiele placówek, które zajmują się statutowo dokumentowaniem produkcji polonijnej. Prace w tym kierunku prowadzone są m.in. w instytucjach kultury polskiej w Nowym Jorku, Paryżu, Londynie, Rzymie, Rapperswilu, Solurze i innych miastach, w których zamieszkała polska emigracja¹⁵. Dlatego też rola konsolidacyjna Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, zrzeszająca największe polonijne instytucje kultury emigracyjnej, ma wymiar misyjny i ponadczasowy¹⁶.

Do innych znanych realizacji, wprowadzanych w życie w latach 1992–2010 należy zaliczyć prace popularyzujące wiedzę z omawianego zakresu, prowadzone przez Instytut Badań Biografistycznych z Vaudricourt we Francji, kierowany przez Zbigniewa Judyckiego. Ważnym i widocznym śladem tych prac był kwartalnik biograficzny Polonii *Polacy w Świecie* (1992–2000) oraz liczne publikacje książkowe, rejestrujące polską aktywność w kulturze i nauce wielu krajów świata¹⁷.

---

¹² Cykl broszur: *Zbiory i prace polonijne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu* (1993); *Zbiory i prace polonijne Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie* (1984); *Polonika zagraniczne i inne zbiory polonijne Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy* (1987); *Polonika zagraniczne w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (1998).

¹³ WAGNER, A., KŁOSSOWSKI, A. Badacz problematyki polskiej książki na obczyźnie. W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). *Kultura książki i prasy polonijnej: dziedzictwo narodowe i światowe*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2009, s. 17–26.

¹⁴ MILEWSKI, S. *25 lat działalności Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie 1979–2004*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2006.

¹⁵ Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, Biblioteka Polska w Paryżu, Muzeum Polskie w Rapperswilu, Muzeum Tadeusza Kościuszki w Solurze, Muzeum Polskie w Chicago, Centralne Archiwum Polonii w Orchard Lake, Fundacja Rzymska Margrabiny J.S. Umiaszowskiej, Biblioteka Polska w Kanadzie.

¹⁶ KOCÓJOWA, M. Funkcje integracyjne Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na zachodzie. W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D. (red.). *Biblioteki polskie za granicą*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2007, s. 19–38.

¹⁷ JUDYCKI, Z. Z dziejów Instytutu Badań Biografistycznych w Vaudricourt we Francji. W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). dz. cyt., s. 289–295; KALCZYŃSKA, M.

W istniejącym od 2005 r. w Szwajcarii Instytucie Polonicum opracowywane są sukcesywnie polonika trwałe, co jest cennym świadectwem wiedzy o wielu miejscach obecności polskiej na obczyźnie. Do ich rozpoznania bardzo często wykorzystuje się media, m.in. znane polonijne pismo „Pro Polonicum” oraz liczne wersje elektronicznych dokumentów cyklicznych: „Pro Polonicum: Kwartalnik Polonijny”, „Polskie Znaki Pamięci: Polonica na Obczyźnie”, „Informator Polonicum News” i „Polonicum News”. Z inicjatywy założycieli instytutu, Slawa Macha i jego żony, opracowywany jest indeks — wykaz, wydawany w formie e-booka, pod nazwą *Śladami Polaków po świecie*¹⁸.

Dzięki wsparciu polskiej nauki stosuje się nowoczesne techniki zabezpieczania zbiorów polonijnych upowszechniając je jednocześnie na portalach internetowych. Takie prace podejmuje krakowska Komisja Polskiej Akademii Umiejętności do Badań Diaspory Polskiej, co przyczynia się do wymiany doświadczeń naukowych, wsparcia projektów wydawniczych, prowadzenia obiektywnego monitoringu podobnych działań¹⁹. Udaje się także systematycznie archiwizować dorobek diaspory polskiej. Z inicjatyw Polskiej Akademii Umiejętności rozdzielane są stypendia Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu im. dr Marii Zdziarskiej-Zaleskiej na prace badawcze w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Umożliwiają one naukowcom prowadzenie badań z autopsji nad bogatą spuścizną europejskiej emigracji²⁰.

Podobny wymiar ma Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej (od 1944 r.)²¹ i Fundacja z Brzezia Lanckorońskich. Przyczyniają się one do systemowej ochrony oraz opisywania dziedzictwa polskiego rozproszonego w świecie.

Do idei tej przyłączają się także krajowe i zagraniczne instytucje: Światowa Rada Badań nad Polonią (od 1997 r.)²², Ośrodek Studiów i Badań Polonijnych Uniwersytetu Szczecińskiego (od 2002 r.)²³ oraz wiele innych. W grudniu 2009 r.

Kilka refleksji na temat inicjatyw badawczych w zakresie biografistyki polonijnej. W: DETYNA, T., KISIELEWICZ, D. (red.). *Wkład Polek na emigracji w rozwój kultury i nauki polskiej. Materiały z sesji naukowej odbytej w Opolu 19–20 listopada 2004 roku*. Opole: Wydaw. Instytut Śląski, 2004, s. 21–34.

¹⁸ MACH, E., MACH, S. Rola prasy polonijnej dla projektu „Polonicum Machindex Instytut” — ewidencja poloników i polskich znaków pamięci na obczyźnie. W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). dz. cyt., s. 320–325.

¹⁹ Komisje międzywydziałowe PAU o charakterze interdyscyplinarnym. W: *Polska Akademia Umiejętności* [on-line]. [Dostęp 01.03.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/a1K8Nt>.

²⁰ Por.: KALCZYŃSKA, M. Refleksje z pobytu na stypendium naukowym w Bibliotece Polskiej w Paryżu. *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2009, nr 5 (105). [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/o7Q0DL>.

²¹ Zabezpiecza się ustne świadectwa osób, które przyczyniły się do ukształtowania i rozwoju wspólnoty polskiej we Włoszech oraz wspomnienia o nich samych. Gromadzona jest dokumentacja, dotycząca bieżącej działalności Polaków we Włoszech oraz istniejących tam organizacji i instytucji polonijnych. Biblioteka fundacji specjalizuje się w polonikach włoskich, w szczególności dokumentujących obecność Polaków w Italii. Por.: Fundacja Rzymska im. Margrabiny J. S. Umiastowskiej. W: *MAB 2010* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/jwBPJg>.

²² Światowa Rada Badań nad Polonią (d. Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią). Zarejestrowane w 1997 r. Towarzystwo Naukowe mające na celu zacieśnianie związków pomiędzy nauką w kraju i na emigracji w zakresie badań nad dziedzictwem polskiego uchodźstwa niepodległościowego.

²³ Z inicjatywy prof. J. Leońskiego i dr. L. Watróbskiego organizowane są badania i wydawane publikacje. W 2013 r. ukazał się 5. tom serii *Diaspora*.

naukowcy z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach zorganizowali międzynarodową konferencję „Kultura książki i prasy polonijnej: dziedzictwo narodowe i światowe”. Dużo miejsca poświęcono wówczas idei opracowania i ochrony dorobku kulturowego Polonii na świecie. W 2010 r., z inicjatywy Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) w Gdańsku zorganizowano konferencję „Emigracja a środowisko kultury niezależnej w kraju”. Swój dorobek prezentowały wówczas instytucje emigracyjne i krajowe zajmujące się dokumentacją polskiego dziedzictwa emigracyjnego: Polski Instytut Naukowy w Ameryce, Instytut im. Józefa Piłsudskiego w Ameryce, Instytut Polsko-Skandynawski, Biblioteka Polska w Londynie, Kongres Polaków w Szwecji oraz osoby związane z wydawnictwami prasowymi ukazującymi się w latach 80. XX w. na emigracji: „Polen Tyn” w Danii oraz „Pogląd” w Berlinie Zachodnim. Ponadto wystąpiły instytucje krajowe zajmujące się ochroną poloników: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Instytut Studiów Politycznych PAN, Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech z Opola. Spotkanie potwierdziło potrzebę dalszej konsolidacji badań w zakresie kompleksowej ochrony polskiego dziedzictwa rozproszonego, jak również potrzebę kontynuowania badań źródłowych nad poruszaną w ramach konferencji tematyką.

W roku 2012 pod patronatem Polskiego Komitetu ds. UNESCO, z inicjatywy warszawskiego oddziału IPN, odbyła się kolejna tego typu konferencja: „Polonica bliżej kraju”, prezentująca m.in. stan badań nad rewindykacją poloników oraz doświadczeniami archiwów w ich pozyskiwaniu, jak również wykorzystaniem nowoczesnych technik digitalizacyjnych do ich opracowywania²⁴. Od pewnego czasu do popularyzacji tematyki włącza się także Polski Uniwersytet Na Obczyźnie (PUNO) z Londynu.

Dziedzictwo rozproszone — ochrona poloników niemieckich

W rozumieniu instytucji ochrony zasobów międzynarodowego dziedzictwa kulturowego, *dziedzictwo kulturowe* każdego narodu to nie tylko zabytki materialne, czyli materialne świadectwa jego przeszłości i cuda przyrodnicze, ale również idee niematerialne, dziedzictwo niematerialne, które tworzy naszą zbiorową pamięć. Jeśli kultura materialna podtrzymuje tożsamość narodu, to z pewnością dziedzictwo duchowe, niematerialne tworzy ją, kształtuje, wzbogaca i pobudza do materialnego wyrażania²⁵. Polonika w tym sensie są przedmiotem szczególnej troski — to nośniki społecznej komunikacji; wchodzą w wiele relacji międzynarodowych, budują naszą wiedzę o świecie i na odwrót. Dlatego też wymagają stałego oglądu badawczego ze strony nauki oraz ochrony instytucji państwowych.

Polonika, zwłaszcza te o znaczeniu historycznym, powinny być traktowane jako szczególna wartość, nie tylko z racji ważności dokumentarnej, ale przede wszystkim

---

²⁴ Konferencja odbyła się 25.10.2012 r. w Centrum Edukacyjnym IPN im. J. Kurtyki w Warszawie. Zob.: Konferencja naukowa pt. „Polonica bliżej kraju” — Warszawa, 25 października 2012. W: *Instytut Pamięci Narodowej* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/K0bTx>.

²⁵ Por. z definicją ze strony: *Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mkidn.gov.pl/>.

wartości ponadczasowej składowego elementu dziedzictwa kulturowego i intelektualnego narodu²⁶. W omawianym aspekcie znaczenie tego typu dokumentów wiąże się także z ich proveniencją. W obszarze tematyki niniejszej publikacji jest to specyfika związków naszego kraju z obszarem Europy, czego świadectwem jest obecność Polaków poza ojczyzną, jak również ich aktywność w środowiskach polonijnych²⁷. Dlatego też nie tylko dokumenty tradycyjne, ale i cyfrowe, wytwarzane poza Polską noszą miano poloników²⁸.

Za europejskie polonika uznamy takie, które są pamiątką kultury polskiej związaną z obecnością Polaków w krajach Europy, posiadające cechy, zgodne z następującymi kryteriami ich doboru, w stosunku do proveniencji niemieckiej:

- autor mieszkający w Niemczech;
- wydawnictwo działające w Niemczech;
- tematyka dzieła dotyczy Polski;
- proveniencja dzieła inna niż polska.

Wniosujemy z tego, że istnieją już odpowiednie przesłanki prawne do należytego zabezpieczania dóbr kulturowych wytwarzanych poza Polską, jak również coraz większego znaczenia nabiera proces rejestracji poloników na nośnikach cyfrowych (trwałych). Przyczynia się to do ich szerokiego odbioru społecznego.

Nie istnieje jednak, jak do tej pory, odpowiednie zrozumienie dla specyfiki ochrony poloników niemieckich, ważnego ogniwa w łańcuchu całego dorobku kulturowego Polski w ogóle. Nie mamy jeszcze odpowiedniego archiwum czy biblioteki zajmującej się kompleksowo tą tematyką. Zbiory poloników niemieckich są rozproszone w wielu instytucjach i miejscach; dlatego też są mało dostępne dla badaczy. Co prawda wiemy, że ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego zajmuje się Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Polsce, a opiekę nad Polakami za granicą sprawuje Komisja Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą, działająca w Senacie RP²⁹, to jednak, nie ma jeszcze takiej instytucji, która by kompleksowo

---

²⁶ W nomenklaturze naukowej, dokumentem jest każde źródło informacji zapisane na nośniku materialnym, nadającym się do wykorzystania w celach informacyjnych, badawczych lub jako dowód, np. rękopis, druk, grafika, obiekt muzealny, dzieło sztuki itp.

²⁷ Istnieje wiele opracowań tego tematu, m.in. pod red. Z. Judyckiego, założyciela Instytutu Biografistyki Polonijnej w Paryżu. Ważne są także kompendia wiedzy pod red. K. Dopierały. Por. także: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). dz. cyt.

²⁸ W tradycji polskiej, sięgającej Karola Estreichera, „polonicum” definiowane jest bardzo szeroko, jako „polonicum językowe, etniczne i przedmiotowe”. Termin „polonica” pochodzi ze średniowiecznej łaciny od słowa *polonicus* = *polski*. Określa się nim druki, rękopisy, dzieła sztuki i różne pamiątki historyczne. Czasem używa się tego wyrazu wyłącznie w zastosowaniu do książki, np. „polonica to książki napisane przez Polaków, po polsku lub dotyczące Polski”. W Polsce podstawę działalności bibliograficznej stworzyła uświadomiona potrzeba utrwalania i przekazywania następnym pokoleniom osiągnięć Polaków w każdej dziedzinie, niezależnie od kraju i miejsca zamieszkania, poprzez systematyczne gromadzenie informacji o ich dorobku kulturalnym i naukowym. Świadome gromadzenie dokumentacji o Polsce i Polakach wynikało ze zrozumienia niepewnej sytuacji Polski na mapie świata, z potrzeby wymiany różnych poglądów, prądów i tendencji w świecie. Ta uświadomiona konieczność zapobiegała życiu w izolacji od osiągnięć i prawd innych narodów, od ich spojrzenia na sprawy Polski i Polaków. Znajomość osiągnięć polskiej myśli naukowej, społecznej, politycznej i kulturalnej umożliwia dopiero pełna rejestracja polskiego piśmiennictwa ukazującego się tak w kraju, jak i za granicą.

²⁹ Przedmiotem której jest utrzymanie więzi z krajem Polaków i osób polskiego pochodzenia zamieszkałych za granicą i ich sytuacja prawna, inicjowanie i koordynacja współpracy środowisk

chroniła i zabezpieczała dorobek kulturowy Polonii niemieckiej. Co prawda, powstają zaczątki budowy Muzeum Polonii Niemieckiej w Bochum czy wsparcia archiwum przez Polską Misję Katolicką (PMK) w Hanowerze, jednakże są to, jak na razie, inicjatywy mało efektywne, raczej nieprzygotowane do prowadzenia badań naukowych czy systematycznej i wszechstronnej działalności związanej ze zbieraniem poloników, opracowywaniem ich, ochroną i upowszechnianiem³⁰.

W 2012 r., pomimo apeli środowisk polonijnych i emigracyjnych, polonofili niemieckich i innych, został zamknięty w PIN-İS w Opolu, Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech. Zbiory poloników niemieckich (archiwalne i medialne) gromadzone tam przez wielu pasjonatów i sympatyków tematyki, zostały częściowo rozproszone³¹. Staraniem Stowarzyszenia Ochrony Poloników Niemieckich, powołanego statutowo do ochrony kolekcji Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech, czynione są zabiegi, aby znaleźć odpowiednie lokum dla tego cennego zasobu oraz wspierać kontynuację idei tego ośrodka. Wiemy bowiem, że Polacy w Niemczech nie mają odpowiedniej instytucji zajmującej się archiwizowaniem ich bogatego dorobku kulturowego i naukowego. Pewne prace prowadzone są w powołanym w 2006 r. w Berlinie Centrum Badań Historycznych PAN³². Próbę podjęcia działań dokumentacyjno-naukowych zainicjowało w 2008 r. wymienione wyżej stowarzyszenie z Opoła. Dzięki współpracy ze środowiskami Polonii niemieckiej, wieloma organizacjami polonijnymi, mediami, pracownikami nauki i kultury systematycznie rejestruje się, opracowuje i gromadzi dorobek Polonii niemieckiej. Szczególnie zwraca się uwagę na polonika dipisowskie, literackie, prasowe, solidarnościowe, papaika o tematyce religijnej oraz zbiory śląskie i inne.

W posiadaniu stowarzyszenia jest duża kolekcja prasy polonijnej i emigracyjnej³³. W sumie jest to ok. 100 tytułów, wydawanych w Niemczech od 1945 r., bieżąco uzupełnianych. W zasobach kolekcji są m.in. roczniki: „Ostatnich Wiadomości” (Mannheim), „Archipelagu” (Berlin), „Poglądu” (Berlin), „Kurier” (Hamburg), „Exodusu” (Monachium), „Samego Życia” (Dortmund), „Naszego Słowa” (Hanower), „Kurier” (Berlin), „Zarysu” (Messel) oraz inne wydawane przez Polaków także poza terytorium Niemiec³⁴. Gromadzi się także publikacje zwarte oraz multimedia, jak również dokumenty życia społecznego (korespondencje, plakaty,

---

polonijnych, ochrona dziedzictwa polskiej kultury i historii za granicą oraz opiniowanie dla Prezydium Senatu planu i wykonania zadań zleconych przez Prezydium Senatu w zakresie opieki nad Polonią i Polakami za granicą.

³⁰ O czym pisałam już wielokrotnie. Por.: Źródło do dziejów poloników niemieckich w zbiorach Gabinetu Książki i Prasy Polonijnej w Niemczech w PIN — Instytucie Śląskim w Opolu.

W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). dz. cyt., s. 296–306.

³¹ Aneks: Odezwa i wykaz darczyńców. Cześć zbiorów prasowych trafiła do Biblioteki Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu oraz Centralnej Polsko-Niemieckiej Biblioteki Caritas w Opolu.

³² Centrum Badań Historycznych w Berlinie jest pierwszą placówką naukowo-badawczą Polskiej Akademii Nauk za granicą. Powstało 11 października 2006 r. Głównym zadaniem centrum jest badanie historycznych i współczesnych aspektów stosunków polsko-niemieckich w kontekście europejskim.

³³ Przekazywanej do gabinetu przez L. Paszka (polonofila niemieckiego i pasjonata poloników niemieckich). Dzięki temu udało się ocalić od zniszczenia setki cennych druków dipisowskich z lat 1945–1950, prasę polonijną, archiwalia solidarnościowe i inne).

³⁴ W maju 2013 r. część tej kolekcji została przekazana do Biblioteki Towarzystwa dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu.

fotografie, druki ulotne, autografy, wycinki prasowe itp.) związane z działalnością osób, organizacji polonijnych, emigracyjnych i innych³⁵. W latach 2008–2013 na tej podstawie powstało wiele prac naukowych i popularnonaukowych, w tym jedna habilitacja oraz dwie doktorskie³⁶.

Kolekcja ma wymiar unikatowy, podlegać powinna szczególnej ochronie. Na jej zawartość składają się m.in. zbiory prywatne, oddane do użytkowania publicznego, zbiory pochodzące z darów instytucji i osób prywatnych, wymiany instytucjonalnej, likwidowanych bibliotek polonijnych i inne. Osoby i instytucje, przekazując spuściznę polonijną do PIN-ÍS, ufały, że zbiory znajdą tu odpowiednie schronienie i zabezpieczenie, staną się obiektem badań naukowych, a to przyczyni się do ich należytej popularyzacji. Instytut przez wiele lat korzystał z tego dorobku: wydawane były książki, realizowane projekty i konferencje, do biblioteki PIN-u wpływała prasa polonijna.

O tym, jak jest to cenne, można przekonać się, gdy obserwuje się, jak w obronie status quo stają polonofile Niemieccy i osoby z podwójnym polsko-niemieckim obywatelstwem, które dzięki kontaktom z ideą gabinetu odbudowywały swoje kulturowe korzenie i rozwijały wiedzę na temat Polski. Wśród nich jest współzałożyciel opolskiego gabinetu i stowarzyszenia Leonard Paszek z Essen.

Bibliografia:

1. Apel o pomoc w gromadzeniu poloników. W: *Biblioteka Narodowa* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/2RtaVg>.
2. BILIKIEWICZ-BLANC, D. *Polonika zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2007. ISBN 978-83-7009-511-6.
3. DETYNA, T., KISIELEWICZ, D. (red.). *Wkład Polek na emigracji w rozwój kultury i nauki polskiej. Materiały z sesji naukowej odbytej w Opolu 19–20 listopada 2004 roku*. Opole: Wydaw. Instytut Śląski, 2004. ISBN 83-88672-57-6.
4. Fundacja Rzymska im. Margrabiny J. Z. Umiastowskiej. W: *MAB 2010* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/jwBPJg>.
5. *Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: www.polonika.opole.pl.
6. HOWORKA, B. *Prawo autorskie w pracy bibliotekarza*. Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2012. ISBN 978-83-61464-73-0.
7. KALCZYŃSKA, M. Refleksje z pobytu na stypendium naukowym w Bibliotece Polskiej w Paryżu. *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2009, nr 5 (105). [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/o7Q0DL>.

---

³⁵ Więcej: *Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: www.polonika.opole.pl; KALCZYŃSKA, M., PASZEK, L. (oprac.). *Niemieckie polonika prasowe (ostatnie dwudziestolecie XX wieku)*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy — Instytut Śląski, 2004; Das „Kabinett des polnischen Buches und der polnischen Presse in Deutschland” im Schlesischen Institut in Opel. *Inter Finitimos: Jahrbuch zur Deutsch-Polnischen Beziehungsgeschichte* 2008 (dr. 2009), [nr] 6, s. 276–280; Źródło do dziejów poloników niemieckich w zbiorach Gabinetu Książki i Prasy Polonijnej w Niemczech w PIN — Instytucie Śląskim w Opolu, W: KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). dz. cyt., s. 296–306.

³⁶ M.in. praca habilitacyjna: KALCZYŃSKA, M. *Kultura książki polskiej w Niemczech. Instytucje twórców, produkcji, upowszechniania, promocji i obiegu w ostatnim dwudziestolecu XX wieku*. Katowice, 2004; rozprawy doktorskie: ŁAKOMY, A. *Polska książka na obczyźnie. Niemcy Zachodnie*. Warszawa, 2012; MARCOL, A. *Dialog jest możliwy / Dialog ist möglich. Polsko-niemiecka prasa dwujęzyczna publikowana po roku 1989*. Katowice, 2012.

8. KALCZYŃSKA, M., PASZEK, L. (oprac.). *Niemieckie polonica prasowe (ostatnie dwudziestolecie XX wieku)*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy — Instytut Śląski, 2004. ISBN 83-7126-183-7.
9. KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D. (red.). *Biblioteki polskie za granicą*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2007. ISBN 978-83-226-1661-1.
10. KALCZYŃSKA, M., SIERADZKA, D., MAŁECKI, Z. (red.). *Kultura książki i prasy polonijnej: dziedzictwo narodowe i światowe*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, 2009. ISBN 978-83-226-1824-0.
11. Komisje międzywydziałowe PAU o charakterze interdyscyplinarnym. W: *Polska Akademia Umiejętności* [on-line]. [Dostęp 01.03.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/a1K8Nt>.
12. Konferencja naukowa pt. „Polonica bliżej kraju” — Warszawa, 25 października 2012. W: *Instytut Pamięci Narodowej* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/K0bTxe>.
13. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym [...]. Dz.U. z 1957 r., nr 46, poz. 212. W: *ISAP — Internetowy System aktów prawnych* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/zZOEeh>.
14. *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://hop.bibliotekarz.com/5l>.
15. KOWALSKA, S. *Akty normatywne dotyczące bibliotek w prawie polskim, unijnym i międzynarodowym*. Poznań; Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, 2009. ISBN 978-83-62135-30-1.
16. LANKOSZ, K., GŁUSZYŃSKA, I. *Międzynarodowe stosunki kulturalne*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji, cop. 2007. ISBN 83-60430-06-3.
17. MILEWSKI, S. *25 lat działalności Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie 1979–2004*. Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2006. ISBN 83-89115-61-1.
18. *Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.mkidn.gov.pl>.
19. Polonica Zagraniczne. W: *Biblioteka Narodowa* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/JOoF2Q>.
20. Statut BN. W: *Biblioteka Narodowa* [on-line]. [Dostęp 15.07.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://goo.gl/F9DiIJ>.

Aneksy:

Darczyńcy Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech

Maria Kalczyńska
Leonard Paszek
Józef Byczkowski
Joachim Glensk
Heinz Kneip
DP-I z Darnstadt
Anna Marcol
Ewa Maria Slaska
Henryk Sporoń
Krzysztof Niewrzęda
Kazimierz Iwosse
Arno Giese
Izabela Degen
Bernhard Kwoka
Mirosława Koch
Śp. ks. Jan Śliwański
Bonifatius Stopa

Magazyn kulturalny „Zarys” (Messel)
Polska Misja Katolicka z Niemiec
(Wurzburg, Hanower, Monachium, Berlin)
Bosch Stiftung
Śp. Anatol Kobyliński
Andrzej Piwarski
Robert Szecówka
Jerzy Stemplewski
Piotr Roguski
Krystyna Koziewicz
Roman Smolorz
Roman Ulfik
Stanisława Chobian-Cheron
Witold Stypa
Regina Mikielewicz
Czesław Ryszka
Elżbieta Woźniewska

Joanan Duda-Morawski
Henryk Wójcicie
Jan Zając
Jan Wolski
Piotr Siegfanz
Lidia Cisek
Aleksander Menhard
Aleksandra Prosciewicz
Józef Pless

Viki Korb
Krzysztof Mik
Leszek Szaruga
Barbara Babiak
Barbara Uhr
Agnieszka Łakomy
Zdzisław Małecki
i wielu innych

Prasa Polonii niemieckiej dostępna w zbiorach gabinetu (wybór ważniejszych tytułów)

Akcenty Berlin, 2005–
Angora (edycja niemiecka), Dortmund, 1997–
Aspekty, Düsseldorf, 18 października 1997–1999
B1, Dortmund, Engen, Jestetten, Berlin, lato 1993 – lato 1998
Biuletyn Bawarski, Monachium, styczeń 2001–2002 [wersja tradycyjna]
Biuletyn Federacji Polonijnych Organizacji Medycznych, Berlin, styczeń 1997–2008
Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Polaków „Lechia” w Hanau, Hanau, kwiecień 1987–
Biuletyn Koła Przyjaciół Radia Maryja i Stowarzyszenia „Nasza Przyszłość” przy PMK w Dortmundzie, Dortmund, 2007–
Biuletyn Kongresu Polonii Niemieckiej, Krefeld, 1992–1999
Biuletyn Niemiecko-Polskiego Towarzystwa Medycznego, Berlin, grudzień 1997–2000
Biuletyn Polskiej Rady w Niemczech, Berlin, 1996–1999
Biuletyn Zrzeszenia Federalnego Polskich Inżynierów i Techników w Niemczech, Berlin, 1997–2007
Dialog, Gdańsk–Berlin, 1987–
Echo, Monachium, 1999–2001
Emigrant, Königswinter, 14 października 1995–1997
Europejskie Laboratorium Sztuki, Essen – Tuchomie, 1993–2005
Exodus, Monachium, 1988–1995
Fakty, 2004–2006
Forum Report, Brema, styczeń 1997 – marzec 2000 r. (zawieszono)
Gazeta Bezpłatna, Frankfurt nad Menem, 1999–2004
Gazeta Emigracyjna, Monachium, 15 października 1994–1995
Gazeta Śląska, Kerpen (NRW), październik 2001–2003
Gazetka, Berlin, 1988–
Głos Polski, Bochum, od 1981 – Recklinghausen 15 stycznia 1951–1999 wznowione w czerwcu 2002 – grudzień 2008
Głos Szkoły, Norymberga, 22 listopad 2001–
Grenzenlos – Bez Granic, Frankfurt nad Odrą, 1993–1999 (od tego roku wersja tylko on-line)
Herald, Kolonia – Wrocław, styczeń 1990–1995, wznowione w 2008
Info&Tips, Frankfurt nad Menem, marzec 1990–
Informator Polonii Monachijskiej, Monachium, 1996–2005
Informator, Stuttgart, styczeń 1991 – grudzień 2001 (od tego roku wersja tylko on-line)
Kolano, Berlin, sierpień 1995–2001
Kontakty, Berlin, marzec 1995–
Korona Polska, Wrocław – Kolonia, styczeń 2003–2003
Kronika Kolońska, Kolonia, 1993–997
Krzyżówki i Humor z Info&Tips, Frankfurt nad Menem, listopad 2002–
Kujon, Berlin, 1990–1992
Kunst und Sport, Berlin, 1998
Kurier Gdańskiej, Oberhausen, styczeń 2001–2006 (pierwsze trzy numery jako „My – Wir”)
Kurier Polonica, Berlin, maj 1997– (od 2009 nieregularnie, 2–3 razy w roku)
Kurier, Hamburg, listopad 1989– (od 2008 nieregularnie, 2–3 razy w roku)
Kwartalnik Informacyjny (Akwizgran, Kolonia, Düsseldorf), Aachen, Köln, Düsseldorf, wrzesień 2002–2004
Kwartalnik Kulturalny „Piast”, Essen, 1998–2000
List Parafialny PMK w Berlinie, Berlin, 2006–
Monachijskie Wiadomości Kulturalne, Monachium, czerwiec 1998 – czerwiec 2003
Na Antenie (wybrane numery), Londyn, Rozgłośnia Polska RWE, 1963–1974

Nasze Słowo, Würzburg 1990–2002, Hanower, 2003–2006
Ogniwo, Bochum, 1967–1999
Oświatowe To i Owo, Berlin, kwiecień 1999–
PL Markt, 2008–
PolEcho, Hamburg, październik 2001–2006
Polonijny Informator Adresowy, Kolonia, 1994–2002
Polregio, www.polregio.eu, 2005–
Polonik Monachijski, Monachium, 1986– (od tego roku wersja tylko on-line)
Polska Gmina w Berlinie, Berlin, styczeń 2003
Polski Informator Kulturalny, Düsseldorf, 1994–1998 (nieudane próby kontynuacji w Internecie)
Pomost, Vaihingen/Enz, zima 1993 – marzec 1995
Po Prostu, Warszawa 2005–
Przegląd Tygodnia, Frankfurt nad Menem, 21 maja 1983 – 03 lutego 1991
Razem, czyli pomóżmy sobie, Berlin, 1998
Samo Życie, sierpień 1995– (Hamm do października 1996, Ahlen do listopada 2002, obecnie Dortmund)
7 dni, Kędzierzyn-Koźle, 2008–2009
Słowo, Berlin, wiosna 1988–
Sowa, Frankfurt nad Menem, marzec 1993 – październik 1997 (od marca 2002 kontynuacja w Internecie jako tygodnik)
Transodra, Poczdam-Szczecin, 1992–
Twoja Gazeta, Hanower, grudzień 2001–2007
Twoje Kontakty, Mannheim, czerwiec 2002–2007
Tygodnik Polski, Mannheim, 22 kwietnia 1996–1998
WIR, Berlin, marzec 1995–
Wspomnienia, Monachium/Olching, 1990–1998
Zarys, Messel k. Darmstadt, lato 2001–
Zbliżenia, Dortmund, 1984–995
Znak Czasu, Moers, 1978–1990
Życie w Świetle, Carlsberg, grudzień 1982–

Odezwa w sprawie potrzeby ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego

Polskie dziedzictwo kulturowe jest dobrem najwyższym, dlatego też należy się mu szczególne wsparcie i opieka. Jesteśmy wpisani w bogate dzieje Europy, świata. Kontynenty to nie tylko dobra geograficzno-polityczne, lecz także wspólnota pewnych wartości, tradycji, dziedzictwa narodów wchodzących w ich skład.

Polacy od lat byli narodem pielgrzymującym. Przez wieki poza granicami pozostawiali nie tylko groby swych przodków, ale także dorobek kulturowy i intelektualny. Żyjemy dziś w czasach odradzania zainteresowania społeczeństw swoim dziedzictwem kulturowo-tożsamościowym. Wiedza na ten temat jest jednak wciąż skromna, choć powstają już liczne instytucje zajmujące się jego dokumentowaniem i ochroną, także poza granicami Polski. Instytucje państwowe, naukowe, władze samorządowe zabiegają także o to, aby wspierać rozmaite inicjatywy popularyzujące tę tematykę w obszarze nauki i kultury itp.

Wiele inicjatyw jest jednak niezauważanych i pomijanych. Dlatego też ważną rolą nas wszystkich jest, aby o tych sprawach mówić i wspomagać tych, którzy często społecznie zabiegają o pielęgnację polskiego dziedzictwa kulturowego w różnych obszarach.

W Opolu, z inicjatywy prof. Marii Kalczyńskiej oraz osób pochodzących ze środowisk polonijnych, naukowych, kulturowych, rozwijana była szeroka działalność dokumentacji polskiego dziedzictwa kulturowego w kontekście problematyki Polonii niemieckiej.

W związku z tym, że z dniem 1.12.2012 r. został zamknięty Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PIN-Instytucie Śląskim w Opolu, w imieniu Zarządu i członków Stowarzyszenia Ochrony Poloników Niemieckich, zwracamy się z serdeczną prośbą o wsparcie dla idei ocalenia funkcjonowania Gabinetu, jedynej takiej placówki w świecie.

Zadaniem statutowym naszej organizacji jest wspomaganie pracy Gabinetu, czego wielokrotnie dawaliśmy wyraz (konferencje, udział w polsko-niemieckich projektach, dotacje do publikacji). Zbierane pieczołowicie dokumenty mają wartość unikatową (wydawnictwa dipisowskie, solidarnościowe) i powinny być odpowiednio chronione i popularyzowane. Świadczą one o dorobku kulturowym polskiej emigracji, uzupełniają zasoby i kolekcje Biblioteki Narodowej i innych instytucji tego typu.

Mamy nadzieję, że dzięki dobrej woli i życzliwości ludzkiej tego typu placówki będą mogły być zachowane jeszcze na długo i służyć dla dobra Polonii i polsko-niemieckich kontaktów kulturowych, nie tylko w Kraju.

Podpisany:

Zarząd i członkowie Stowarzyszenia Ochrony Poloników Niemieckich
Opole, 1.09.2012 r.

Listy poparcia dla idei ocalenia Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech

Am Teppershof 10 46117 Oberhausen Niemcy

W imieniu grupy poetów polonijnych

Jest takie miejsce w Polsce, gdzie nas chcą.

Gdzie posyłamy (wydawane gęsto, często własną subwencją) nasze pierwsze tomiki poetyckie, które zgromadzone wśród innej, wszelakiej twórczości polonijnej godnie trwają, jak świadectwo naszej polskiej wrażliwości i działalności na obczyźnie.

Jest tam historia tych, którzy już odeszli i refleksje dzisiejszych emigrantów.

Dzieje i losy ludzi rozproszonych poza granicami Polski.

Cudownie zauważalne miejsce, gdzie istniejemy!

Źródło, gdzie KTOŚ pieczołowicie zgromadził i nadal czujnie dopełnia naszą historię.

Gdzie mogliśmy, we wrześniu zeszłego roku skonfrontować naszą twórczość (poezję, fotografię art., muzykę) z polskimi artystami.

Mam nadzieję, że nie ostatni raz!

Jest takie miejsce w Polsce, które jest dla nas ważnym łącznikiem z krajem.

Mam nadzieję, że i Polska nie chce o nas zapomnieć...

W imieniu poetów polonijnych w Niemczech — Joanna Duda-Murowski

W imieniu własnym i wielu przyjaciół i sympatyków rozwiązanego właśnie Towarzystwa WIR z Berlina — Ewa Maria Ślaska

W imieniu własnym, przyjaciół w Holandii — Andrzej Skibniewski

Szanowni Państwo,

z ogromnym zaniepokojeniem przyjęliśmy wiadomość o planach likwidacji Waszego Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PIN-Instytucie Śląskim w Opolu. Jesteśmy przekonani, że Wasza placówka jest niezbędna do archiwizacji naszych polonijnych działań i chcielibyśmy wyrazić nasze pełne poparcie dla Waszej działalności i dla idei ocalenia funkcjonowania Gabinetu.

Nasza Gmina Polska Piast w Essen istnieje od 1994 roku i przez te wszystkie lata pieczołowicie gromadziliśmy w Niemczech polonijne dokumenty i publikacje, które naszym zdaniem mają wartość unikatową i powinny być odpowiednio chronione i popularyzowane. Pozycje te zbieraliśmy za pośrednictwem naszej Biblioteki Polskiej Piast w Essen oraz wśród naszych członków, a Leonard Paszek organizował transport tych publikacji do Polski.

Dlatego niezmiernie ważna jest dla nas idea ocalenia Waszego Gabinetu i liczymy na to, że placówka ta będzie mogła być zachowana i służyć dla dobra Polonii.

Z wyrazami szacunku

Zarząd Gminy Polskiej Piast w Essen

Przewodniczący Andrzej Kurkowski

Katernberger Markt 4 45327 Essen Tel. 0201-5631633 www.piast-essen.de

Szanowni Państwo!

Z wielkim żalem dowiadujemy się o planach likwidacji Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PIN-Instytucie Śląskim w Opolu, którego działalność zaskarbiła sobie, w szerokich kręgach naukowych i społecznych w kraju i za granicą, ogromny szacunek.

Prężna praca wspomnianego Gabinetu jest nam dobrze znana, ponieważ oboje z mężem od wielu lat współpracujemy z panią prof. Marią Kalczyńską, a dowodem tego są wspólne spotkania, konferencje oraz nasze publikacje wydane pod pani Profesor redakcją.

Ogromnie cenimy prace, prowadzone w placówce kierowanej przez panią Profesor, nad właściwym zabezpieczeniem dokumentów z działalności Polaków poza granicami kraju, albowiem podczas zbierania materiałów do naszych książek o życiu Polaków w Niemczech, niejednokrotnie mieliśmy okazję stwierdzić, jak często bezpowrotnie giną cenne ślady po naszych Rodakach, gdyż nie zostały one w porę ochronione przed zniszczeniem.

Dzięki ofiarnej pracy pani prof. Kalczyńskiej i Jej współpracowników wiele rzeczy udało uratować i naukowo opracować. Byłoby więc niepowetowaną stratą, gdyby ta ogromnie potrzebna praca została przerwana i na dalsze lata zaprzepaszczona.

Wydaje się nam jednak, iż do tego nie dojdzie i Władze, po ponownym przeanalizowaniu faktów, pozwolą na dalszy rozwój działalności, która ma przecież ogromną wartość poznawczą, dydaktyczną, popularyzatorską i przynosi zaszczyt całemu środowisku.

Z wyrazami wielkiego szacunku

Krystyna M. Barbara Leonowicz-Babiak i Zenon Babiak
wraz z sympatykami Państwa działalności z Dortmundu i Wrocławia

Wrzesień, 2012 r.

Szanowna Pani/Pan Dyrektor Instytutu Śląskiego w Opolu!

Jako opolanka zamieszkała w Berlinie zaangażowana w media polonijne, współpracująca z Gabinetem Prasy i Książki Polskiej w Niemczech, zaniepokojona jestem ostatnio brakiem stałej aktywności portalu <http://www.polonika.opole.pl> oraz ograniczonego kontaktu z Panią dr Marią Kalczyńską.

Dotychczasowa nasza współpraca polegała na dostarczaniu dokumentacji życia polonijnego w Berlinie poprzez gromadzenie czasopism, ulotek, publikacji, książek jako dorobku kulturalnego Polonii niemieckiej. W przeszłości organizowane były konferencje, spotkania, prezentacje dorobku twórczego Polonii Niemieckiej.

W założeniach Instytutu Śląskiego widnieje zapis dot. niemcoznawstwa, gdzie integralną część stanowi wspólnota polonijna. Gabinet jest dotąd jedyną instytucją, która posiada bogate archiwum aktywności polonijnej. Wspólnie z Panią Kalczyńską i Leonardem Paszkim opracowaliśmy leksykon „Ludzie mediów Polonijnych w Belinie”, mieliśmy w planie objąć cały teren Niemiec (zbieram materiały). Portal Gabinetu był zawsze aktywny.

W związku z powyższym proszę o informacje, czy nadal będzie kontynuowana działalność, jakie są najbliższe plany rozwojowe dot. Gabinetu.

Z wyrazami szacunku

Krystyna Koziwicz
sekretarz Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w Niemczech
redaktor miesięcznika „Kontakty” oraz portali polonijnych

W imieniu studentów Politechniki Opolskiej

Nie zamykajmy się na kulturę!

Dwudziesty pierwszy wiek miał się charakteryzować intensywną integracją europejską. To idea kardynalnej organizacji, którą propaguje Unia Europejska. Polska od 2004 r. należy do członków, ale chyba jedynie na papierze, skoro tak ciężko o byt ideom ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego. Popieramy działania Stowarzyszenia Ochrony Poloników Niemieckich, w zakresie apelu o niezamykanie Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PIN-Instytucie Śląskim w Opolu. Dzięki tej inicjatywie możliwe było m.in. w literacki, kulturalny i przyjacielski sposób łączyć zwaśnione niegdyś narody: polski i niemiecki.

Tak często w mediach podkreślana jest potrzeba rozwoju inicjatyw społecznych, które służą gromadzeniu, dokumentowaniu i pielęgnowaniu dorobku kulturowego, natomiast, kiedy już takowe powstają, to brakuje często dla nich przychylności. Gabinet oraz SOPN są inicjatywami jedynymi w swoim rodzaju, unikatowymi w skali dwóch krajów! Dają one także możliwość rozwoju studentom na płaszczyźnie, której nie obejmują programy nauczania w toku studiów. To właśnie SOPN nas integrowało

i uczyło przyjaźni i potrzeby kontaktu między diasporą polską a krajem ojczystym. Z tej potrzeby rodziła się twórczość artystyczna, rodziły talenty i grono osób, które potrafiło ową twórczość docenić.

Nie zabierajcie nam dostępu do kultury o zasięgu międzynarodowym!

Nie pozwólcmy ignorować ambitnej działalności założycieli —

Pani prof. M. Kalczyńskiej, która kosztem własnego czasu i środków zbudowała podwaliny działalności organizacji, która trwać powinna!

Podpisana:

Iwona Wilczek oraz studenci Europeistyki Politechniki Opolskiej

Deutsches Polen-Institut • Mathildenhöhweg 2 • D-64287
Darmstadt

Sz. Pani

Profesor Maria Kalczyńska

Stowarzyszenie Ochrony Poloników Niemieckich w Opolu

Szanowna Pani Profesor,

z przykrością dowiaduję się o zapowiedzianym zamknięciu Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PIN-Instyucie Śląskim w Opolu, który powstał z Pani inicjatywy i zebrał w międzyczasie wspaniałą kolekcję poloników niemieckich.

To wielka szkoda dla sprawy kultury polskiej w Niemczech, która w tych miesiącach przeżywa w naszym kraju swoisty renesans związany z nowym podejściem rządu i uwzględnieniem spraw kultury grupy polskojęzycznej w negocjacjach polsko-niemieckiego Okrągłego Stołu.

Gabinet pełnił więc wyjątkową rolę archiwizacyjną, monitorującą i inspirującą kulturę polskojęzyczną w Niemczech. Mam nadzieję, że decyzja o zamknięciu nie jest ostateczna i pragnę podkreślić wyjątkowość tejże placówki względem dotychczasowych gospodarzy i sponsorów.

Życzę pomyślnego rozwoju i załączam pozdrowienia

Prof. Dr. Dieter Bingen

DEUTSCHES
POLEN
INSTITUT

Der Direktor

Mathildenhöhweg 2
D-64287 Darmstadt

Telefon ++49-
(0)6151/4202-11

Fax ++49-
(0)6151/42 02-10

E-Mail:
bingen@dpi-da.de

Sparkasse Darmstadt
Konto-Nr. 550701
BLZ 508 501 50

www.deutsches-
polen-institut.de

Ks. dr hab. Zdzisław Małecki
ul. św. Barbary 41
42-200 Częstochowa.

Do
Pani Prof. Dr hab. Maria Kalczyńska
Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech
PiN Instytut Śląski w Opolu.

Szanowna Pani Profesor !

Jestem niemiłe zaskoczony wiadomością, że z dniem 30.11. 2012 r. zostanie zamknięty Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech w PiN Instytucie Śląskim w Opolu. Nie mogę tego zrozumieć, bo przecież ten Gabinet należy do całości Instytutu Śląskiego w Opolu, który przez tyle lat i w tak różnych okresach modnego dziś słowa „poprawności politycznej” spełniał swoją rolę łącznika i budowniczego mostów łączących kulturę niemiecką i polską w trudnych jej dziejach.

Gromadzona przez lata polonijna twórczość literacka / książki, publikacje, czasopisma , ulotki/ jest dowodem dorobku kulturalnego Polonii Niemieckiej. Gabinet organizował również konferencje i spotkania prezentujące dorobek twórczy Polonii Niemieckiej, co było niezastąpioną okazją wzajemnego poznania się sąsiednich narodów.

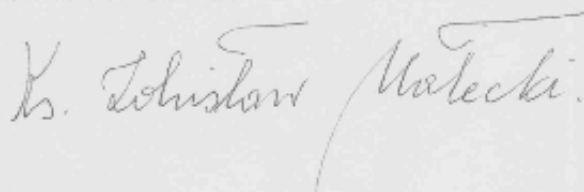
Dzieje się to wszystko w czasie, gdy z pewnym trudem budowana jest wspólnota europejska. Kiedy na różne sposoby odmienia się słowo Europa i mówi o europejskiej współpracy na wszystkich płaszczyznach, również i kultury, to chcecie wyrzucić chyba na ulicę, polskie dziedzictwo kulturowe w kontekście twórczości polonijnej w Niemczech.

Czy chce się zniszczyć instytucje służące poznaniu i pojednaniu w naszych trudnych stosunkach z Niemcami, aby je unicestwić ? Czy nie ma już w Zarządzie Instytutu Śląskiego ludzi, którzy kierowaliby się choć namiastką rozumu, myślenia o kulturze polskiej i nie mieliby krzyły patriotyzmu ? Czy kultura polska ma ulegać jakiejś degeneracji i zapomnieniu ?

Jako członek Stowarzyszenia Ochrony Poloników Niemieckich i współpracownik Gabinetu w Opolu wyrażam moje oburzenie i nawołuję do zastanowienia się komu chcą służyć władze Instytutu, narodowi i kulturze polskiej, czy jakimś niewiadomym siłom chcącym niszczyć kulturę polską w Kraju i w Niemczech ?

Z poważaniem

Ks. Zdzisław Małecki.

VOX PELEGRINA

10, allée des Bœufes
78124 Mareil-sur-Mauldre / FRANCE
☎ - 00 33 (0) 1 30 90 79 54
mail: vox_pelegrina@voila.fr

Pani Prof. Maria Kalczyńska
Gabinet Książki i Prasy Polskiej w Niemczech
PiN-Institut Śląski w Opolu

Mareil-sur-Mauldre, 27/09/2012

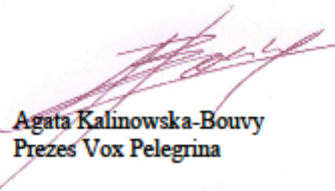
Szanowna Pani Profesor,

Otrzymałam wiadomość o planowanym zamknięciu Gabinetu Książki i Prasy Polskiej w Niemczech. Jestem głęboko poruszona tą szokującą decyzją, która mam nadzieję, nie zostanie wykonana. Prowadzona przez Panią placówka, w której cała praca oparta jest na poświęceniu pracujących społecznie osób, jest niezmiernie potrzebna i ważna. To ogrom zebranej dokumentacji, to miejsce dla przetrwania i przekazania świadectwa o polskim słowie na obczyźnie. To wręcz skarbnica wiedzy o Polakach, którym zawilóściami losów przyszło żyć w Niemczech.

Od lat miałam okazję obserwować, ale też i korzystać z Państwa opracowań i zbiorów. Nasza wymiana informacji, Państwa życzliwość i chęć przekazu materiałów, pomogła mi niezmiernie wiele razy przy stworzeniu Wystawy Prasy Polonijnej oraz Salonach Książki Polonijnej, za co raz jeszcze bardzo dziękuję.

Trudno sobie wyobrazić, że po tylu latach pracy, jakże wartościowej i potrzebnej, pracy zaangażowanej i społecznej, Gabinet ma się stać jedynie epizodem przeszłości. Pragnę z całego serca wesprzeć Państwa starania o utrzymanie Gabinetu, który bez najmniejszego cienia zastrzeżenia jest nam wszystkim potrzebny.

Z wyrazami szacunku, przesyłając pozdrowienia z Francji

Agata Kalinowska-Bouvy
Prezes Vox Pelegrina

Autorka dziękuje Pani Danucie Bilikiewicz-Blanc za konsultacje podczas pisania tego artykułu.

Kalczyńska, M. Specyfika europejskich uwarunkowań ochrony dóbr kultury w kontekście Polonii niemieckiej. *Biuletyn EBIB* [on-line] 2013, nr 6 (142), *Komunikacja w środowisku* [Dostęp 12.09.2013]. Dostępny w World Wide Web:
<http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/82>. ISSN 1507-7187.